

1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA ASSČ¹

1.1 Cíl slovníku, jeho typ a rozsah. Východiska popisu

1.1.1 Cílem ASSČ je popsat slovní zásobu současné češtiny², užívanou ve veřejné oficiální a polooficiální komunikaci i v komunikaci běžné (tj. nevěřejné, neoficiální). Důraz je kladen na lexikální jednotky, které jsou ve výše uvedených komunikačních sférách běžně rozšířené. Termíny, profesionalismy, slangismy a výrazy nářeční povahy jsou uvaženy výběrově (k dalším typům hesel podléhající limitovanému výběru viz 2.1.3).

1.1.2 Předpokladným uživatelem ASSČ je středoškolsky vzdělaný rodilý mluvčí. Slovník budou moči využívat profesní uživatelé jazyka, učitelé i studenti a nejšíři veřejnost se zájmem o mateřský jazyk. Slovník však může sloužit i nerodilým mluvčím.

1.1.3 ASSČ je abecední všeobecný výkladový slovník. Skládá se ze dvou částí: 1) z hlavního hesláře obsahujícího v převážně většině hesla apelaativní povahy, viz 2.1, 2) ze seznamů (ty jsou tvořeny seznamy pro příj a seznamem zkratk), viz 2.2. **Rozsah** hlavního hesláře je stanoven na 120–150 tisíc hesel. V linii dosavadních všeobecných výkladových slovníků češtiny je proto možné ASSČ charakterizovat jako slovník středního rozsahu.³

1.1.4 V ASSČ se podává popis současné jazykové normy. Vzhledem k tomu, že slovníkový popis vychází z aktuálního jazykového materiálu, odráží dynamiku této normy, a do určité míry se tedy může rozcházet s údaji v některých normativních příručkách.

Grafická podoba heslových slov se řídí *Pravidly českého pravopisu z r. 1993 s Dodatkem MŠMT ČR*, dále doporučeními *Internetové jazykové příručky a Akademické příručky českého jazyka* (Pravdová – Svobodová, 2014). V ASSČ se však uvádějí i ně, které podoby odlišné, a to na základě úzu zjištěného v současné spisovné komunikaci. Uvádění těchto podob je konzultováno s oddělením jazykové kultury ÚJČ AV ČR, v. v. i. Současnou pravopisnou kodifikací z r. 1993 se řídí rovněž text slovníku.

Výslovnostní a tvaroslovné údaje uváděné v ASSČ odpovídají současné spisovné normě. Její posuny vůči předcházejícím ortoepickým a mluvnickým popisům jsou konzultovány s odborníky na fonetiku a morfologii. Podrobněji k podávání výslovnosti viz kap. 6, podrobněji k uvádění tvaroslovných údajů viz kap. 8.

V ASSČ se zachycuje současná lexikální norma. Ve slovníku se podávají významy dostatečně lexikalizované (nikoli zcela periferní), které se dokládají zejména typickými, běžnými užitími, a tím se také vymezuje komunikační funkce jednotlivých lexémů. Zároveň se však v heslových statích zachycují užití, která ukazují na možné významové posuny

¹ Základní charakteristika slovníku a základní koncepční principy byly představeny ve stati P. Kochové a Z. Opavské (2016).

² Současnou češtinu vymezujeme v souladu s A. Jedličkou (1965, 1969b) jako jazyk tří žijících generací. K pojmu *současný jazyk, současná čeština* slov. též Hausenblas (1968), ESC (2002, s. 89–90); autorem hesla je D. Slosar.

³ Vymezení typu slovníku podle rozsahu kolísá, k tomu srov. Filipce (1995c, s. 18), pro překladové slovníky Čermák (1995c, s. 233). Pro vymezení v tomto textu vycházíme z tradičního usouzu zřízení SSSJČ, jehož rozsahu má vznikající slovník nejbližší, s charakteristikou „slovník středního typu“, srov. např. Hladká (2007, s. 191).

nebo na významové kolísání v rámci jedné lexie. Vzhledem ke změnám ve slovní zásobě, k časovému odstupu od vydání SSSJČ a k zaměření a rozsahu SSSČ se v ASSČ podávají i významy, které tyto slovníky nezachytily.

Dynamika slovní zásoby spočívající v posunech stylistického hodnocení lexémů (v užším slova smyslu), v posunech časových příznaků, ve změnách expressivity, ve zručí stylistické příznakovosti lexémů a jejich přechodu k lexémům neutrálním se v ASSČ odráží ve změnách stylistické charakteristiky lexémů oproti předcházejícím slovníkům. Dynamika popisu stylistické příznakovosti lexikálních jednotek se dále projevuje v repertoáru užívaných stylistických kvalifikátorů, ve vymezení jejich rozsahu, v míře jejich užívání (viz kap. 10).

1.1.5 V ASSČ je oproti slovníkům SSSJČ a SSSČ kladen větší důraz na **autonomnost** lexému. Mnohé lexikální jednotky, které byly v SSSJČ a SSSČ hnízdovány, jsou v ASSČ podávány jako samostatné heslářové položky s výkladem a exemplifikací. Technika hnízdování je omezena pouze na několik typů (více viz 2.1.5).

Rovněž zpracování víceslovných lexémů je prohloubeno ve prospěch „samostatného zpracování“, i když po stránce formální jsou víceslovné lexikální jednotky tradičně uváděny v rámci jednoslovného hesla⁴. Značná část těchto víceslovných lexémů je opatřena výkladem⁵ (část sousloví, víceslovných synsémantik a citosloveci a všechny frazémy), frazémy a víceslovná synsémantika a citoslovce jsou navíc exemplifikovány (více viz 19.1, 13.7, 13.8, 13.9, 13.10). Vykládané, příp. exemplifikované víceslovné lexémy jsou uváděny ve speciální části heslové stati a jejich lemmata jsou graficky zvýrazněna.

1.1.6 ASSČ se z hlediska mikrostrukturálního zpracování řadí k tzv. akademickým slovníkům, tj. slovníkům podávajícím **komplexní popis lexikálních jednotek** v podrobně strukturované heslové stati. Ve své úplné podobě statí zahrnuje:

- lemma, včetně ustálených variant (viz kap. 4, 19.1);
- údaj o výslovnosti (viz kap. 6);
- popis gramatických vlastností, a to jak morfologických, tak syntaktických (valenčních) (viz kap. 7, 8, 9);
- údaj o původu (viz kap. 11);
- popis příznakovosti z hlediska stylového, časového, prostorového, frekvenčního a pragmatického (postojově-hodnotičího) (viz kap. 10);
- strukturovaný a typizovaný výklad významu (viz kap. 12);
- systémový popis základních sémantických vztahů, zejména synonymie (viz kap. 14), antonymie (viz kap. 15), polysémie (viz 12.2.2) a homonymie (viz kap. 5);
- přiměřeně bohatou exemplifikaci dokumentující typická užití lexikálních jednotek (viz kap. 16);
- poznámku (viz kap. 17);
- odkazy na jiná hesla (viz kap. 18).

⁴ Neplatí pro víceslovné přejímky. Ty jsou – ve shodě s předcházejícími slovníky – uváděny a zpracovávány jako samostatné heslářové položky.

⁵ Pro víceslovné lexikální jednotky opatřené výkladem významu se v této publikaci používá pojmenování *vykládané víceslovné lexikální jednotky, Nevykládanými víceslovnými lexikálními jednotkami* se rozumí víceslovné lexémy uvedené bez výkladu významu v exemplifikaci jednoslovného hesla.

1.2 Příprava slovníku a jeho publikace

ASSČ je připravován v oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR, v. v. i., od r. 2012. Na rozdíl od PSJČ, SSJČ, SSSČ⁶ je ASSČ od počátku vytvářen a zpracováván prostřednictvím specializovaného lexikografického softwaru pro tvorbu slovníku (DWS⁷). Pro ASSČ vzniká vlastní software (DWS Alexis); jeho vývoj získal na léta 2013–2016 grantovou podporu Ministerstva kultury ČR v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI). Software Alexis má jak obecné rysy DWS (srov. Atkins – Rundell, 2008; Abel – Klossa, 2012), tak rysy a funkce specifické, vyplývající z charakteru popisovaného jazyka a ze samotné koncepce připravovaného slovníku.⁸

ASSČ bude postupně⁹ a průběžně publikován v **elektronické podobě** na internetu.¹⁰ V tomto publikačním prostředí mají slovníková hesla specifické zobrazení, těžší z rozsahových možností virtuálního prostoru, které jsou v zásadě neomezené, z možností hypertextového provázání a jednoduchého pohybu po slovníku díky propojení odkazy. Závěšně se v návaznosti na lexikografickou tradici připravuje **knížní podoba**, s prostоровě úspěšnou, koncizní grafickou úpravou hesel. Obsahově si oba výstupy odpovídají, liší se jen v uspořádání údajů a ve využití možností webového prostředí (o struktuře hesla a jeho grafickém zpracování v tištěné a elektronické podobě viz kap. 3).

1.3 Materiálová základna

ASSČ je zpracováván na základě primárních zdrojů (ty tvoří vlastní materiálovou základnu) a na základě zdrojů sekundárních (výkladové slovníky, jazykové příručky, odborné slovníky a encyklopedie).

1.3.1 Primární zdroje

Na rozdíl od předcházejících akademických výkladových slovníků (j. PSJČ, SSJČ, SSSČ) se v ASSČ nevychází z cílené excerpcie, ale především z elektronických textů, zejména z korpusových zdrojů Ústavu Českého národního korpusu (dále ÚČNK).

1) Elektronické texty:

- synchronní korpus psaných textů SYN ÚČNK¹¹ (tvoří primární materiálovou základnu);
- korpusy řady ORAL ÚČNK;
- mediální archív společnosti Newton Media, a. s., (archív celostátních i regionálních periodik a přepisů televizních a rozhlasových pořadů);
- internetové texty¹².

⁶ Tyto slovníky byly digitalizovány zpětně (PSJČ <http://psjc-ujc.cas.cz>, SSSJČ <http://ssjc-ujc.cas.cz>, SSSČ v nakladatelství LÉDA, s. r. o.).

⁷ DWS (angl. *dictionary writing system*) slouží k tvorbě slovníkových hesel od jejich základního zpracování, přes všechny editační a redakční fáze až po publikování.

⁸ Podrobněji o DWS Alexis zejména Barbierič – Holcová Habrová – Kochová – Liška – Opavská – Vířus (2013), Barbierič – Děngeová – Holcová Habrová – Jary – Liška – Lišková – Vířus (2014), Barbierič – Bodlák – Děngeová – Holcová Habrová – Jary – Liška – Lišková – Nový – Vířus (2015).

⁹ Podobně bylo po částech, a to formou sešitů, vydávány české slovníky středního a velkého rozsahu, tj. SSSJČ a PSJČ.

¹⁰ Ke webovým rozhraním budou hesla ASSČ propojena s elektronickou podobou PSJČ (<http://psjc-ujc.cas.cz>) a SSJČ (<http://ssjc-ujc.cas.cz>), později se plánuje i propojení se SSSČ a s NASCS.

¹¹ Verze 3 z 27. ledna 2014 obsahuje 2 685 127 310 pozic (tokenů), resp. 2 231 541 041 pozic (tokenů) bez interpunkce.

2) Databáze a sbírky oddělení současné lexikologie a lexikografie:

- neologická excerptní databáze Neomat;
- databáze odborné slovní zásoby ODE;
- přípravná lexikální databáze Pralex¹³;
- (digitalizovaný) listkový novočeský lexikální archív, vytvářený v letech 1911–1991 (Kartotéka lexikálního archivu).

1.3.2 Sekundární zdroje

Základní sekundární zdroje tvoří zejména:

- všeobecné výkladové i speciální slovníky: SSSČ, SSJČ, PSJČ, NASCS, SN 1, SN 2, SCFL, slovník Z. Sochové a B. Poštolkové; *Čo v slovníčích nenajdete* (1994), valenění slovníky N. Svozilové, H. Prouzové a A. Jirsově; *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves* (1997) a *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (2005), M. Lopatkové, Z. Zabokrnského, E. Bejčka a K. Skwarské; *Valency Lexicon of Czech Verbs VALLEX, Český etymologický slovník J. Rejzka* (2015);

- speciální jazykové příručky: viz 1.1.4, kap. 6, kap. 8; dále *Český jazykový atlas*.

Při zpracovávání hesla se dále využívají slovníky J. Hubáčka: *Výběrový slovník českých slangů* (2003) a *Malý slovník českých slangů* (1988), Z. Hladké a O. Martincové: *Slova v soukromých dopisech: lexikografická sousta* (2012), F. Čermáka: *Periferie jazyka: slovník monokolobálních slov* (2014), příp. *Slovník nespisovné češtiny* (2009) a *Slovník současné češtiny* (2011). Zpracování hesel je v případě potřeby dále konfrontováno s cizojazyčnými výkladovými slovníky, viz 1.2.1.

Terminologie je ověřována v odborných slovnících a encyklopediích.

1.4 Základní technika práce s korpusovým materiálem

1.4.1 Korpusy ÚČNK jsou při přípravě a tvorbě ASSČ základním materiálovým zdrojem.¹⁴

Korpusové aplikace slouží:

- k rozhodnutí o zařazení dané lexikální jednotky do heslaře, resp. do slovníku na základě frekvence jejího užití;
- ke zjištění reprezentativní podoby lemmatu (včetně variantnosti lemmatu);
- ke zjištění údajů tvaroslovné charakteristiky;
- k určení stylistické příznakosti (na základě analýzy typů a druhů textů);
- ke zjištění a/nebo ověření valence a kolokability;

¹² Teprve v průběhu přípravy koncepce, v roce 2015, byly jako součást Českého národního korpusu publikovány webové korpusy řady Aranea. Pro češtinu předpokládáme využití největšího z nich – jde o Araneum Bohemicum Maximum s počtem 3 198 768 569 pozic.

¹³ Databáze Pralex (databáze slov, slovních tvarů a slovních spojení), zaměřená na popis lexikální, sémantické a syntaktické spojitelnosti heslových slov, vznikla v oddělení současné lexikologie a lexikografie v letech 2005–2011 v rámci výzkumného záměru *Vytvoření databáze lexikální zásoby českého jazyka počátkem 21. století* (AV0Z90610521).

¹⁴ Srov. dva přístupy ke zpracování slovníku podle Atkins – Rundell (2008, s. 97): „Omiten a publishing house owning a dictionary will want to start from the text of that dictionary, adapt it to suit the new specifications, and update it according to corpus evidence, editing the wordlist itself as well as the entries. (...) More rewarding is to start afresh and systematically from corpus to dictionary.”

- ke zjištění významů a významové struktury daného lexému (včetně rozhodnutí o delimitaci významů, významových odstínů a jejich pořadí, o lexikalizaci přenesených užití)¹⁵ a k výběru vhodných exemplifikačních dokladů;
- k delimitaci polysémie a homonymie, k ověření lexikalizace slovnědruhových přechodů;
- ke zjištění synonymie a antonymie;
- k identifikaci víceslovných lexikálních jednotek, k rozhodnutí o jejich zařazení a způsobu zpracování, včetně stanovení reprezentativního lemmatu, variantnosti, významu a výběru exemplifikační (platí zejména pro frazémy).¹⁶

Při **zpracování hesla** se uplatňuje kombinace několika technik:

- základní práce s konkordancemi a frekvenčními údaji¹⁷;
- analýza náhodného vzorku;
- analýza kolokačního profilu vytvořeného nástrojem Word Sketch¹⁸;
- cílené dohledávání a/nebo ověřování jednoslovných a víceslovných lexikálních jednotek, morfologických tvarů a valence, ověřování významů a lexikalizace přenesených užití, ověřování slovnědruhových přechodů a dohledávání vhodných kontextů pro exemplifikační aj.

Popis získaný na základě korpusevé analýzy se porovnává se zpracováním hesla v jiných výkladových slovnících. Zjištěné rozdíly vedou k opětovnému ověřování v korpusech a dalších materiálových zdrojích.¹⁹

1.4.2 Webové rozhraní korpuse SYN **KonText**²⁰ poskytuje nástroje určené k práci s rozsáhlým korpusem materiálem. Prostředí umožňuje vyhledávat tvary, lemmata, slovní spojení v kontextu, zjistit jejich frekvenci a textový zdroj. S výsledky hledání lze dále pracovat (třídít je, filtrovat, ukládat aj.) a vyhodnocovat je.

Vzhledem k rozsahu korpusevého materiálu pracujeme s **náhodným vzorkem** minimálně 300 konkordancí²¹ (u frekventovaných hesel) daného lemmatu. Získaný vzorek

¹⁵ K interpretaci významu při korpusem zpracování slovní zásoby se podrobněji vyjadřuje F. Čermák, který v této souvislosti hovoří o slovníku jako o „produktu řízeném korpusem“ (2012, s. 76). Řešení problému ohroženého množstvím korpusevých dat vidí v tom, že analýzu je třeba „založit na náhodných vzorcích, jejichž počet a velikost budou záležet na typu a složitosti analyzovaného lemmatu“ (2013, s. 136).

¹⁶ K využití korpuse při tvorbě slovníku stov. též Calzolari (1996) a Nielsen – Tarp (2009).

¹⁷ Při průběžné lexikografické práci se jako nejvhodnější ukázala práce s absolutní frekvencí lemmat i slovních forem, která se kombinuje s vyhodnocováním konkordancí podle užití v typech a družicích textů, příp. s jinými frekvenčními parametry. Mj. se ověřovalo zařazování lexémů do hesláře podle parametru ARF. Do „seznamu slov“ vytvořeného na jeho základě se však nedostávaly běžné deriváty a někdy dokonce méně běžné internacionální výrazy (např. *jaegery*). Parametr ARF se tedy ukazuje jako vhodnější pro tvorbu hesláře slovníků menšího rozsahu. Absolutní frekvenci využíváme i s ohledem na práci s dalšími materiálovými zdroji, v nichž je možno využívat pouze tento frekvenční parametr.

¹⁸ Jde o aplikaci, která není volně dostupná. Další informace viz <https://www.sketchengine.co.uk/word-sketch/>. Stov. též Kilgarriff – Rychlý – Šmráz – Tugwell (2004).

¹⁹ Viz též Fontenelle (1992, s. 227): „... computational dictionary analysis and corpus analysis are complementary and... they may be put to good use on a lexicographer's workbench since fast access to large bodies of lexical material is essential in order to compile dictionaries for human beings or for machines.“

²⁰ Dostupné online na adrese: https://kontext.korpus.cz/first_form.

²¹ Stov. Čermák (2013, s. 141): „Pokud pro konkrétní lexikální jednotku existuje příliš mnoho údajů, je nutný náhodný výběr vzorku.“

konkordanci umožňuje identifikovat a vymezit konkrétní významy²² lexikální jednotky v současném úzu, její syntaktickou spojitelnost a valenci. Jednotlivé konkordance lze v případě potřeby označit a exportovat do jiného formátu.²³ Při práci s náhodným vzorkem je nezbytné přísně vyhodnocovat výskyt lexikální jednotky a všimnout si, zda doklady nepocházejí z jednoho zdroje nebo zda se daný výraz nevyskytuje pouze v jednom typu textů (jen v beletrii, jen v odborné literatuře ap.).²⁴

1.4.3 Při analýze kolokačních profilů pracujeme s nástrojem **Word Sketch** v aplikaci Sketch Engine. Nástroj slouží k vyhledávání typické syntaktické spojitelnosti (např. podle výskytu hesla v pozici objektu nebo subjektu, v různých pádech nebo podle jeho spojení s různými předložkami), dále k vyhledávání nejčastějších adjektivně-substantivních spojení a k dokládání slovesné valence a substantivní vazebnosti.

1.4.4 Pro ověřování různých stupňů synonymie mezi slovy, zjištění shod a rozdílů v jejich spojitelnosti používáme funkci nástroje **Word Sketch – porovnávání dvou profilů Sketch-Diff**. Např. u slova *hudba* a *mužika* můžeme zjistit společné kolokace i kolokace naopak typické vždy jen pro jeden výraz.

1.4.5 K **vyhodnocování vzájemně si konkurujících jazykových variant** slouží aplikace **SyD**²⁵ (Synchronní a diachronní analýza variant). Výsledkem porovnávání dvou (nebo více) variant jednoho lexému (např. *bačkarka* :: *bačkarka*, *bypass* :: *by-pass*) je řada uřízených údajů ke komplexnímu hodnocení variant (např. frekvence jednotlivých slovních tvarů / variant v korpusech psaných a mluvených textů, jejich nejčastější kolokace a distribuce v základních typech textů – beletrie, publicistika, odborná literatura), které využíváme zejména k rozhodování o podobě variantního záhlaví hesla. Nástroj lze využít i k porovnání dvou různých lexémů (např. *hařm* :: *čokl*). Nevýhodou této aplikace je, že pracuje s jiným (omezeným) materiálovým zázemím (korpusem psaných textů SYN2010; korpusem mluvených textů ORAL2006, ORAL2008 a ORAL2013), než jaké pro svou práci běžně využíváme.

1.4.6 Práce s korpusem materiálem a s korpusem nástroji je doplňována využitím dalších elektronických zdrojů. Málo frekventovaná lemmata nebo doklady pro frazémy, slangové výrazy (např. z oblasti počítačové techniky nebo sportu) jsou tak často dohledávány i jinde, na internetu nebo v elektronickém archivu společnosti Newton Media, a. s.

²² Jedním z přístupů zjišťování významu z konkordancí je *Corpus Pattern Analysis* (CPA). Na materiálu sloves tuto metodu vypracoval P. Hanks (2004). Práce v ní s významovým potenciálem slov, jejichž různé složky se aktivují v konkrétních kontextech. Metoda CPA využívá analýzu vzorku 200–1000 náhodných konkordancí (Hanks, 2004, s. 91n).

²³ Pro tabulkové editory do formátu .xlsx a .csv; pro práci s čistým textem do formátu .txt nebo do formátu rozšířitelného značkovacího jazyka .xml.

²⁴ K výběru vzorku z korpuse pro analýzu stov. Čermák (2013, s. 140).

²⁵ Dostupná online na adrese: <https://syd.korpus.cz/>.

2 USPOŘÁDÁNÍ ASSČ

Slovník se skládá z hlavního hesláře (který je tvořen v naprosté většině hesly apelaativní povahy) a seznamů (seznamů proprií a seznamu zkratek).²⁶

Heslová slova jsou ve slovníku řazena v abecedním pořadí (s výjimkou heslových slov přihlizovaných) podle české národní abecedy v souladu s pravidly pro abecední řazení uvedené v normě ČSN 97 6030.

2.1 Hlavní heslář

2.1.1 Tvorba hesláře

Heslář slovníku je založen na výběru lexikálních jednotek podle předem stanovených pravidel. Jeho podobu ovlivňují koncepční zásady, jako je rozhodnutí, které jednotky budou tvořit heslář a zda bude uplatňováno hnízdování (viz 2.1.5).

Heslář ASSČ vzniká výběrem z několika zdrojů (základní korpusový materiál je obohacován dalšími zdroji) a aplikací dvou základních postupů (analýza automaticky vygenerovaného hesláře se kombinuje s metodickým doplňováním na základě slovo-tvorných a sémantických vztahů).

Heslář ASSČ vzniká postupně, po jednotlivých písmenech, a jeho tvorba je vícelázková. Je vystavěn na jiném základě než v dřívějších slovnících (nevychází se z lískové excerpce ani přímo z některého z předcházejících slovníků)²⁷; základem pro jeho sestavení je soubor tří vyvážených korpusů – SYN2000, SYN2005 a SYN2010. Z uvedených tří korpusů je generován soupis apelaativních jednotek s frekvencí 5 a více a po odstranění lemmatizačních chyb (chybně lemmatizovaných tvarů) vzniká tzv. hrubý heslář. Ten je v jednotlivých úsecích, předělených abecedními částech, vyhodnocován zpracovateli slovníkových hesel. Ti už pracují se souborným korpusem SYN a jinými zdroji (tj. s širší materiálovou základnou). Při posuzování materiálu se uplatňuje kombinace frekvenčního kritéria a kritéria rozšíření v úzu (zařazují se jen všeobecně rozšířené lexikální jednotky), vedle toho se omezeně aplikují také kritéria systémová.²⁸

Přestože analýza lexikálního materiálu v korpusu SYN je pro slovníkový heslář zcela zásadní, přibližuje se i k dalším materiálovým zdrojům, např. mediálnímu archivu společnosti Newton Media, a. s., neologické databázi Neomat či internetu. Korpusové zdroje ÚČNK totiž neobsahují nejnovější texty ani dostatečně, reprezentativní množství mluvených textů nutných pro posouzení fungování lexikální jednotky v úzu.²⁹

Po analýze jsou některé lexémy z hrubého hesláře vyřazeny a jiné naopak doplněny. Zkoumá se mj., v jakých typech textů se lexikální jednotka vyskytuje. Stává se totiž, že

26 K vystavbě hesláře viz též Michalec (2014).

27 Heslář PSJČ se opíral o rozsáhlou a promyšlenou excerpce 5 milionů excerpce. Heslář SSJČ vycházel z hesláře slovníku předcházejícího, tj. PSJČ, a vlastní – navazující – excerpce a obdobně nejmladší z těchto tří novodobých slovníků, jednosvazkový SSC, vycházel z hesláře SSJČ a vlastní excerpce.

28 Zvláštní pozornost je při vyhodnocování hesláře věnována heslům, která mají v souboru vyvážených korpusů malou doloženost (5–14 výskytů); doloženost v korpusu SYN může být totiž výrazně vyšší.

29 Tento přístup považujeme za optimální a dostatečně odůvodněný, přesto na něj mezi jazykovedci není jednoznačný názor, srov.: „Surprisingly enough, it [ASSČ] is not entirely corpus-based, although a large corpus of contemporary Czech has been available since 2000.” (Kováříková – Chlumská – Cvrček, 2012, s. 822).

i lexikální jednotky s poměrně vysokou frekvencí se vážou pouze na určitou komunikační oblast nebo na několik málo zdrojů (publikaci), např. čtémé termíny z lékařského prostředí, které pronikají do publicistiky, ale odbornou lékařskou oblast nepřekračují (*ascites, asfyxie, arteriografie*). Takové lexikální jednotky se tedy z tohoto důvodu nemohou stát součástí hesláře slovníku.

Heslář se rozšiřuje jednak na základě vztahů slovo-tvorných (doplňují se členy slovo-tvorných hnízd), např. antikoronní – antikoronně, jednak na základě vztahů kohyponymických, synonymických a antonymických (doplňují se členy lexikálně-sémantických tříd ap.), např. k autochtomní – alochtomní, k internacionálnímu pojmenováním slovních druhů lexie, např. konjunkce, numerale, prepozice, pronomén³⁰. V případě kompletované slovo-tvorných hnízd se doplňují derivované jednotky i tehdy, pokud je jejich frekvence nízká (nižší než 5 v SYN); podmínkou je ovšem jejich lexikalizace a uzualizace, např. celiačka, celiatička. Zároveň se přihlíží k heslářům slovníků dosavadních, zvláště SSC; zjištěné chybějící jednotky se po ověření jejich frekvence a rozšíření v úzu případně doplňují.

2.1.2 Strukturální typy jednotek zařazovaných do hesláře

Jako heslová slova jsou ve slovníku uváděny čtyři typy: 1) výrazy jednoslovné, 2) některé výrazy víceslovné povahy, 3) některé lexikální morfémy, 4) některé zkratky.

1) Heslář slovníku je tvořen převážně vykládanými jednoslovnými hesly (abeceda, automatický, báječně, dobytí), včetně lexému s volným morfémem, tj. většně zvrátných sloves (aklimatizovat se, blýskat se, dusit se) a reflexiv tantum (bát se), i lexikálních jednotek tvořených cirkumfixem *po-iti* (po bulharsku, po cikánsku).

V rámci jednoslovných lexikálních jednotek jsou zvláštním typem heslová slova, která mají jen **formálně řadičí funkci**, protože v současné slovní zásobě se vyskytují pouze jako součást víceslovných lexikálních jednotek. Do této kategorie patří monokolabální slova³¹ v souslovích (cibetkový – *cibetková káva*, dotazovací – *dotazovací jezva*) a frazémeh (bycha – *prozdě bycha hmit*). Podobně – rovněž jako formální prvek – se uvádějí propria a posesivní adjektiva, jsou-li součástí sousloví nebo frazému (Hippokratův – *Hippokratova přísaha*, Adam – *koupat se*) na *Adamu*).

Součástí hesláře jsou také **odkazová hesla**, která pomáhají uživateli orientovat se v hesláři. Jde o odkazy na abecedně vzdálené varianty (džez → *jazz*), na základové slovo přihlizované derivované lexikální jednotky, která by při samostatném zpracování byla abecedně vzdálená od svého základového slova víc než pět hesel (bouček → *buk*), na reprezentativní podobu některých morfologických tvarů, které běžný uživatel obtížně identifikuje, resp. není si jejich lexikální totožnosti vědom (dvě → *dva*; od supletivního kmene jsem → *být*), a také na komponenty některých spojení slov, jejichž víceslovnost nemusí být běžnému uživateli vždy známá (dvě stě → *dva*).

2) Z **výrazů víceslovné povahy** řadíme do hesláře víceslovné přejímky (bungee jumping, curriculum vitae) a citátové výrazy (ad absurdum, conditio sine qua non).

³⁰ Slovo heslář SSC, v němž tyto lexémy chybějí, a heslář SSJČ, v němž není zařazeno heslo *numerate*.

³¹ Monokolabilitu vymezujeme v souladu s f. Černákem jako kolokabilitu lexikální formy, „která je jasné a blokačním způsobem omezená na možnost kombinace pouze s několika málo (2–7), resp. jedinou další formou v jaz.“ (EŠČ, 2002, s. 272).

3) Součástí hesláře jsou i některé **slovotvorné komponenty** cizího nebo domácího původu s plným nebo oslabeným lexikálním významem, uplatňující se při sériovém tvoření jako první nebo koncové části (auto-, bio-, mono-, mega-, jedno-, celo-, vele-, -fil, -filie, -log, -logie; -mil/-mílec).

4) Ve výběru jsou v hlavním hesláři uvedeny také **zkratky** apelační povahy, které se zapojily do lexikálního systému jazyka a jejichž pojmenovací funkci již nelze považovat za sekundární (AIDS, CD, DVD, DNA, DJ), a dále slovotvorné zformované zkratková slova (bezpříponově – aids, dýžej, příponově – céáčko, dévéděčko/dývdýčko).

2.1.3 Hesla a významy uváděné v limitovaném výběru

Limitovaný výběr se uplatňuje 1) u lexikálních jednotek komunikačně a stylisticky příznakových, 2) u některých strukturálních typů lexikálních jednotek, 3) u lexikálních jednotek z některých lexikálněsémantických skupin, 4) u propriálních a depropriálních jednotek.

1) Z **terminologické oblasti** se zpracovávají pouze ty odborné lexémy a lexie, které se uplatňují ve slovní zásobě středoškolicky vzdělaného uživatele jazyka, resp. ty, s nimiž se takový uživatel může běžně setkat – v denním tisku a ostatních médiích, populárně-vědeckých publikacích, encyklopedických příručkách a středoškolických učebnicích ap. (amorfní, demineralizace), srov. 19.2.

V omezeném rozsahu se zařazují lexémy a lexie užívané v **profesní a zájmové komunikaci**, a to tehdy, pokud se vyskytují mimo své profesní, resp. zájmové prostředí (antukář sport, profes, tenista, který dává přednost hře na antukovém povrchu, specializuje se na ni³²; haгр 2. sport, slang, (v odbíjené) způsob vybírání míče zespodu obouruč³², tramp, voj. slang, jízeč³²).

Z **nářečních, resp. regionálních výrazů** se uvádějí ty, které mají širší územní platnost, pronikají ve větší míře do beletrie a běžné publicistiky (frgál dialekt, velký koláč z kynutého těsta s jednou náplní (zprav. hruškovou, tvarohovou nebo mákovou) a sypavý drobenkou, tradičně pečený na Válašsku³²; dědina region, vesnice³²; emunda region, bramborák³²), srov. 10.2.4.

Z hlediska časové ohraničenosti zpracováváme vedle **zastaralých** jazykových prostředků (anzto spoj, podřadící přičinná zast., zprav. expr. „uvozuje vedlejší větu, která zdůvodňuje tvrzení ve větě hlavní; syn. ponevadž, protože“) i **historismy** (drakar histor, štíhlá válečná loď Vikingů užívaná v 9.–12. století, poháněná plachtou i vesly, s dračí hlavou na předí³²; evyklostyl histor, „přístroj na rozmnožování písemnosti“)³². Z **nových slov** se do hesláře zařazují ta, která se stala pevnější složkou slovní zásoby a nejsou omezena na velmi krátkou dobu užívání nebo na určitý dobově ohraničený společenský kontext (babybox).

Vulgarismům se a priori nevyhýbáme, ale zpracováváme jen výrazy všeobecně známé (huzna vulg., homosexuál³²; pīča, pīča vulg. 1. „ženské přirození“ 2. „žena, řídč. muž, vzbuzující v někom odpor, nesympatie ap. (jako nadávka“).

2) Vzhledem k udržení proporčnosti slovníku je třeba přistupovat specifickým způsobem ke **kompozitům, příp. předponovým derivátům**, které jsou členy otevřených slovo-

³² Více k problematice tzv. blízkých historismů viz kap. 10.

tvorných řad. Jde zpravidla o lexikální jednotky, jejichž význam je při znalosti významu jednotlivých komponentů snadno vyvoditelný:

- s první částí (např. *bílo-*, *celo-*, *černo-*, *česko-*, *čtyř-*, *dvou-ldvoj-*), s prefixoidy (např. *bio-*, *eko-*, *euro-*), s prefixy (např. *anti-*, *be-*, *uz-*);
- s koncovou částí (např. *-hodinový*, *-kilogramový*, *-litrový*), se suffixoidy (např. *-fil*, *-job*, *-manie*).

Řídíme se pravidlem přisnějšího výběru, jehož základním kritériem je frekvenční hranice, která je u těchto skupin vyšší než u běžných lexikálních jednotek hesláře. Zvlášť přísný výběr uplatňujeme u kompozit s první částí číselnou.³³ Při konkrétním rozhodování přihlížíme k předcházejícím výkladovým slovníkům (SSJČ, ASSČ, NASCS, SN 1, SN 2, SSSJ) – zdali konkrétní slova těchto skupin zařazují, příp. jaké je proporční rozvrstvení těchto skupin složených slov v rámci slovníku. Rozdíl oproti předcházejícím slovníkům může být způsoben i změnou reality, která nás obklopuje: např. komponenty *bio-* či *euro-* jsou v současné češtině velmi produktivní.

3) Při vyhodnocování hrubého hesláře postupně analyzujeme vybrané **lexikálněsémantické skupiny**³⁴ a určíme konkrétní přístup k těmto skupinám a jejich členům. Pokud se jedná o (relativně) uzavřenou a méně početnou, jasně vymezenou lexikálněsémantickou skupinu, volíme výjimečně zpracování v úplnosti, bez vyhodnocování rozdílů ve frekvenci. Takto jsme přistoupili např. ke zpracování názvů chemických prvků nebo názvů vojenských hodností a jejich nositelů a posesivním adjektivům utvořeným z názvů rodinných příslušníků (babiččin, bratřův). Uzavřených, víceméně neměnných skupin je však poměrně málo.

Při výběru členů skupin otevřených se kromě frekvence uplatňuje např. známost v českém prostředí. Vyběrově zařazujeme např. označení hudebních, tanečních, výtvarných ap. směrů a stylů více doložených i v běžné publicistice (big beat, bigbít; bluegrass; breakdance, break dance; art deco). Podobně z pojmenování jídel, nápojů a potravinářských výrobků zařazujeme i označení méně obvyklých produktů (arak, bujabéza, bulgur), pokud je možné se s nimi relativně běžně setkat v českém prostředí.

Výrazy spjaté s cizím prostředím a se vzdálenými kulturami, zvláště názvy exotických, cizích jídel a potravin, názvy cizokrajných rostlin a zvířat nebo měny cizích států zpracováváme pouze tehdy, pokud se jedná o jevy, se kterými se často setkáváme při cestách do zahraničí, nebo pokud se tyto jevy postupně stávají i součástí naší domácí kultury a zvyklostí. 4) Z **propří** se zařazují vybrané sémantické skupiny, které se neuvádějí v seznamech: názvy hvězd, souhvězdí, planet, galaxií, názvy znamení zvěrokruhu (Merkur, Slunce – lexie v polysémním hesle, Býk – lexie v polysémním hesle); názvy (cirkevních) svátků (Vánoce, Velikonoce); jména náboženských postav (Alláh, Buddha, Bůh); fiktivní zeměpisné názvy (často jde o variantní propriálně-apelační heslo, např. Kocourkov, kocourkov).

³³ Např. pro výrazy začínající na *dvou-ldvoj-* byla stanovena orientační hranice od 100 dokladů v korpusu SYN.

³⁴ Srov. přístup SSC, kde byly např. souborně zpracovávány některé tematické okruhy – chemické prvky, vojenské hodnosti, žemsla a povolání, vědní obory, planety a souhvězdí, textilní a jiné materiály, rostliny a živočišné, hudební nástroje, potravinářské výrobky, oděvy, měrné a fyzikální jednotky.

K další vyhodnocované skupině patří **depropria**. Výrazně omezuje zařazování apelaativizovaných názvů výrobků. Zařazujeme pouze velmi frekventované lexikální jednotky, vyskytující se běžně v celostátních denících a časopisech. Ze skupiny označení automobilů a dalších dopravních prostředků jsou do hesláře ASSČ zařazena např. hesla *avie, boeing*, z potravinářských výrobků *camembert, beaumontais*, z oblečení, resp. obuvi *adidaska*, z hraček *barbie*, z léčiv a potravinových doplňků *celaskon*.

Zařazujeme také odvozeniny z propriálních názvů osob, pokud u nich došlo k lexikalizaci podobnostního významu (*baťovský, casanovský, erbenovský*), a adjektiva utvořená z názvů světadílů, zemí a příslušníků národů (*asijský, britský, egyptský*).

2.1.4 Hesla a významy nezařazované do hesláře

Slovník z kapacitních důvodů neuvádí některé specifické skupiny odvozených slov, která v podstatě zachovávají lexikálněvýznamovou totožnost s významem základového slova. Jedná se o pravidelně tvořené deverbativní deriváty – nelexikalizovaná verbální substantiva, verbální adjektiva s dějovým významem z trpných participií (zakončená na *-ný* a *-ý*), verbální adjektiva s dějovým významem z přechodníků (zakončená sufixem *-cí*)³⁵ a posesivní adjektiva (zakončená sufixy *-ův*, *-in*)³⁶, podrobněji viz 7.2.3.1, bod 1, 2 a 7.2.3.2. Nelexikalizovaná verbální substantiva a adjektiva jsou u sloves uváděna v rámci tvaroslovné charakteristiky (a případně jsou uvedena i v exemplifikaci).

Z lexikálních jednotek komunikačně a stylisticky příznakových se do hesláře ASSČ nezařazují slova a slovní spojení úzce odborná, termíny, které se vyskytují pouze nebo převážně ve vysokoškolských učebnicích nebo v odborných publikacích, např. chemické termíny: *aldosteron, aren, boritan*; fyzikální termíny: *absorbance, anizotropie, antineutron* či termíny lékařské: *alimentace, anurie, ascites*. Dále nezařazujeme slova zastaralá a historismy, které se v současnosti užívají zřídka.

Nezařazují se také etymerní výrazy, tedy takové, které fungují v jazyku (v řeči) velmi krátce (srov. Buzássyová, 2008a), např. *věčkař* člen, příznivec politické strany Věci veřejné; *klausismus*, politika v duchu ekonomických a politických názorů V. Klause³⁷ a dále výrazy okázalní (přiležitostné), např. *kolébkoviště* oblast, kraj, kde se rodí, vzniká něco umělecky cenného³⁸.

Součástí hesláře nejsou sousloví (s výjimkou více slovných přejímek a citátových výrazů), více slovná sysémantika, více slovná citoslovce a frázémy – ty se zpracovávají v rámci jednoslovného hesla (komponentu), viz 19.1.

Jako samostatné heslářové položky se nezařazují prefixy ani sufixy, resp. žádné morfémy afixálního charakteru, např. *bez-*, *ne-*, *-ismus*, *-tel*.

2.1.5 Spojování hesel do jedné heslové státi (hmíždování)

Výkladový slovník determinuje z hlediska makrostruktury také způsob řazení heslových slov. ASSČ respektuje tradici kombinovaného řazení (srov. Filipce, 1995c, s. 21), tedy jak abecedního – základního (v heslových odstavcích), tak slovořadového, zahrnujícího metodu hmíždování – spojování do heslových odstavců. Hmíždování je však vzhledem

³⁵ Samostatně se zpracovávají verbální substantiva a adjektiva s lexikalizovanými, nedějovými významy (bálení, čtení; akreditovaný, dělený, elektrizující), dále zpodstatnělá přídělová adjektiva s lexikalizovaným významem (cestující II).

³⁶ S výjimkou přívlastňovacích adjektiv utvořených z názvu rodinných příslušníků, viz výše.

k předchozím slovníkům³⁷ využíváno v mnohem menší míře, dochází tak k autonomizaci dříve přihníždovaných hesel v rámci hesláře.

Metodou hmíždování se zpracovávají jen některé pravidelně tvořené lexikální typy – přechýlené názvy (*hadatelka* ← *hadatel*), srov. 19.3.2, zdrobnělina (*bambulka* ← *bambule*), srov. 19.4, a opakovací slovesa (*frekventativa*, někdy též *iterativa*) (*balívat* ← *balít*), srov. 13.5 –, a to ty, u nichž se významová struktura derivátů neliší od základového slova. Jako samostatná hesla se naopak zpracovávají vztahová adjektiva (*borůvkový*), srov. 13.2, deadjektivní příslovce (*benevolentně*), srov. 13.6, a deadjektivní substantiva tvořená příponou *-ost* (*benevolentnost*), srov. 19.5, tedy deriváty, které se podávaly v SSJČ a SSC jako hmíždované jednotky v rámci heslového odstavce základového slova. Výrazný ústup od techniky hmíždování umožňuje ve slovníku reflektovat novější teoretické poznatky, z nichž vyplývá, že tyto dříve hmíždované lexikální jednotky mají často bohatší, diferencovanější sémantickou strukturu, než kterou naznačuje zjednodušené zpracování v heslovém odstavci, a že se základové slovo a derivát často liší svou stylovou hodnotou (Buzássyová, 2008b, s. 114). K nevýhodám samostatného zpracování derivátů patří to, že se ztrácí možnost explicitně reflektovat slovořadové vztahy.

2.2 Seznamy

2.2.1 Východiska

Součástí ASSČ jsou speciální seznamy, v nichž jsou ve výběru podávána 1) zeměpisná jména, 2) rodná (křestní) jména, 3) jména mytologických, biblických a pohádkových postav, 4) textové (grafické) zkratky, iniciálové zkratky (včetně vybraných iniciálových zkratk vlastních názvů) a značky. ASSČ se v tomto ohledu odlišuje od PSJČ a SSJČ, v nichž se propria zpracovávala přímo v textu slovníku (v případě SSJČ byly takto zpracovány i vybrané zkratky), a sblíží se s koncepcí SSC³⁸, podle níž rodná (křestní) jména, příjmení, zeměpisná jména, zkratky a značky byly zpracovány v podobě jednotlivých příloh.

2.2.2 Způsob zpracování hesel v seznamech

Hesla obsažená v seznamech jsou pojata jako hesla zvláštního typu; jejich způsob zpracování je zčásti odlišný od hesel v hlavním hesláři. V seznamech jsou více slovně lexikální jednotky uváděny jako samostatná hesla; hmíždována jsou obyvatelská jména a depropria; adjektiva a adverbia k základovým slovům v seznamu zeměpisných jmen.

³⁷ Minimalizaci hmíždování jde v ASSČ o návrat ke způsobu zpracování v PSJČ, který důsledně zpracovává všechna hesla samostatně. V SSJČ jsou hmíždovány přechýlené názvy osob, deminutiva, vztahová adjektiva, deadjektivní substantiva zakončená příponou *-ost*, násobná a zvrtná slovesa, pokud tomu nebrání jiné důvody (lexikalizace, složitější sémantická struktura derivátů oproti základovým slovům ap.). V I. vydání SSC se hmíždují i další typy derivátů – např. některá substantiva ke slovesům (*adopce, bránilní, církevní*). V 2. revidovaném vydání SSC je hmíždování ještě důslednější než ve vydání prvním. V rámci heslové státi se zpracovávají i polysemní odvozeniny související se základovým slovem zpravidla výchozím významem. Hmížduje se i tehdy, když se adjektivum vztahuje k dvěma slovům (u *bávník* – *bávníkka, básník*, *bávnictví*).

³⁸ Koncepci SSC je ASSČ blízký také v tom, že se součástí hlavního hesláře stávají i propria, avšak ta jsou do něj zařazována jen ve specifických případech (srov. 2.1.3). Z hlediska výběru proto můžeme k velmi omezenému průměru mezi hesláři seznámými a heslářem hlavního slovníku. Například do hlavního hesláře se jako formálně řadící hesla zařazují ta propria, která jsou součástí více slovných lexikálních jednotek, a zároveň jsou uvedena v seznamech. Naopak některé specifické sémantické skupiny propria jsou uváděny pouze v hlavním hesláři.

- názvy (církvevních) svátků;⁴⁷
 - názvy dokumentů, názvy literárních, výtvarných aj. děl, názvy řádů a významování,
 - názvy sportovních, kulturních aj. akcí;⁴⁸
 - fiktivní zeměpisné názvy;⁴⁹
 - jména náboženských postav (Alláh, Buddha, Bůh, *Duch svatý*)⁵⁰.
- 2.2.3.5** Do seznamu **zkratek a značek** se zařazují zejména:
- nejužívanější textové zkratky (atd., př. n. l., tj.);
 - iniciálové zkratky (značky) víceslovných názvů států, mezinárodních i domácích organizací a institucí (ČR, ČTK, UNESCO);
 - značky měn, fyzikálních měřných jednotek, fyzikálních veličin a značky chemických prvků (Kč, kg, v, rychlost², AI);
 - značky hudebních pojmů (pp, mf).

⁴⁶ Všechna znamení zvěrokruhu a výběrové názvy hvězd, souhvězdí, planet a galaxií jsou uváděny jako samostatná hesla nebo lexie v hlavním hesláři (Merkur, Venuse ap., Byk – významový odstavec v hesle byk), jako vykládané sousloví u jednoslovného komponentu (*Větrák věc, Mléčná dráha*).

⁴⁷ Názvy vybraných církevních a ne církevních svátků jsou součástí hlavního hesláře (Vánoce, Velikonoce) nebo jsou zpracovány jako vykládaná sousloví v exemplifikační jednoslovných hesel (*Zelený čtvrtek, Velký pátek, Pátek tuňák*).

⁴⁸ Uvedené typy názvů jsou velmi výběrově uváděny v rámci exemplifikace hesel hlavního hesláře, tento typ je uváděn v hlavním hesláři, často jde o variantní propriálně-apelativní heslo (Kocourkov, kocourkov).

⁵⁰ Tyto lexikální jednotky jsou uvedeny jako heslářové položky v hlavním hesláři nebo jsou zpracovány jako vykládaná sousloví v rámci heslové stati jednoslovného komponentu.

Mikrostruktura hesla je v seznámech poněkud zjednodušena, uvádí se pouze výslovnost, tvaroslovná a slovnědruhá charakteristika, stručný výklad významu.³⁹

2.2.3 Výběr hesel do seznamů

2.2.3.1 V seznamu zeměpisných jmen:

- jsou v úplnosti uváděny názvy světadílů⁴⁰, názvy států a hlavních měst; dále názvy krajů, měst, historických území České republiky;
- jsou výběrově uváděny názvy členských států, zemí, kantonů ap.⁴¹; názvy zahraničních měst⁴²; názvy domácích a zahraničních větších a menších území⁴³; názvy historických zeměpisných území, států a měst, názvy zeměpisných útvarů – pohorí, hor, nížin, řek, jezer, moří atd.⁴⁴;
- jsou zařazena jména příslušníků národů, národností a kmenů. Primárně jsou přihlíženo jména u příslušných názvů států a území (Francouz k heslu Francie). Nejsou-li tato jména souvztažná s pojmenováním místa (území), jsou uváděna v seznámech jako samostatná hesla (Slovan, Rom);
- k základovým propriálním heslům jsou přihlížována mužská a přechýlená ženská obyvatelská jména (viz výše, dále Pražan, Pražák, Pražanka, Pražačka ap.), odvozená adjektiva (pražský) a adverbia (pražsky).

2.2.3.2 Výběr **rodných (křestních) jmen** do stejnojmenného seznamu vychází ze soupisu uvedeného v SSC s přihlídnutím k publikaci M. Knappové *Jak se bude vaše dítě jmenovat* (2010).

2.2.3.3 Seznam **jmen mytologických, biblických a pohádkových postav** zahrnuje vlastní jména nejznámějších postav z těchto okruhů. Dochází-li k apelativizaci propriálních jmen, např. typ *Jidáš – jidáš, Švejk – švejk*, je v seznámech zpracováno proprium, v hlavním hesláři je podáváno apelativní pojmenování, u něhož se v etymologické poznámce uvede význam motivujícího propriálního pojmenování.

2.2.3.4 Do propriálních seznamů se **nezařazují**:

- názvy částí měst, čtvrtí, sídlišť, názvy ulic, tříd, náměstí, sadů, názvy staveb, silnic, dálnic, tunelů, spojek, okruhů, názvy organizací a institucí;⁴⁵
- názvy hvězd, souhvězdí, planet, galaxií, názvy znamení zvěrokruhu;⁴⁶

³⁹ U přihlížovaných hesel se výklad významu neuvádí. Stov, podobný přístup v SSC.

⁴⁰ Názvy světadílů a od nich odvozená adjektiva a adverbia jsou zpracována i v hlavním hesláři.

⁴¹ Do zařazování dílčích zeměpisné a politicky vymezených území se promítá kritérium kulturní, geopolitické ap. významnosti a blízkosti.

⁴² Jejich výběr je založen na počtu obyvatel a na jejich kulturní, geopolitické ap. významnosti.

⁴³ Víceslovné názvy typu *Bližší východ, Latinská Amerika* jsou kromě seznamu uvedeny i v hlavním hesláři, a to jako vykládaná sousloví u jednoslovných komponentů. V seznámech se však neuvádějí víceslovná obrazná, neterminologická pojmenování typu *Dnův západ, Nový svět*; ta jsou uváděna jako vykládaná sousloví pouze v rámci jednoslovných hesel hlavního hesláře.

⁴⁴ V hlavním hesláři jsou např. u hesel moře, oceán, pohorí, nížina ap. velmi výběrově v exemplifikační uvedena víceslovná propria.

⁴⁵ Velmi výběrově se tyto názvy mohou stát součástí exemplifikace apelativních hesel v hlavním hesláři, např. u hesel ulice, třída, náměstí ap., nebo významovým odstavcem u polysémního apelativního hesla (např. Senát v rámci polysémního hesla senát).

3 STAVBA HESLA V ASSČ

3.1 Mikrostrukturu hesla (heslové statí) v ASSČ tvoří 1) záhlaví hesla, 2) významový odstavec, resp. významové odstavce, 3) víceslovná hesla uváděná po všech významových odstavcích, 4) přihlédovaná hesla, 5) odkazy na jiná hesla.

Úplnou strukturu⁵¹ heslové statí tvoří následující lexikografické údaje:

- 1) **Záhlaví hesla (heslové statí)**⁵²:
 - lemma (heslové slovo) s ustálenými variantami (barevně, tučně), např. *babička*; *bába I*, *babyboom*, *baby boom*; *curriculum vitae*; *bio-*; *-fob*;
 - označení homonymie (řmskou číslicí; barevně, tučně), např. *servis I*, *servis II*, *servis III*; *čistič I* m. žv., *čistič II* m. než.;
 - podheslí (barevně, tučně), často s upřesňujícími komentáři a/nebo morfologickými aj. údaji, např. *bačkora I -ory*, *zprav. mn. bačkory -or ž*; *čtvery pro m. než. i ž. mn.*, *čtvera pro s. mn. (...)* čisl.;
 - výslovnost (v hranatých závorkách), např. *adié*, *adiéu* [adjyjé];
 - tvaroslovná charakteristika (v kulatých závorkách; údaje o tvarech menší velikostí písma, tvary běžnou velikostí písma)⁵³, např. *buk buku* (6. j. buku, 6. mn. bucích); *bařat* (3. j. bařá, baře, rozk. bařej, čin. bařal, podst. jm. bařání);
 - slovnědruhový údaj (menší velikostí písma), např. *m živ.*, *m než.*, *ž. s.*, *příd.*, *zájm.*, *čisl.*, *ned.*, *dok.*, *přisl.*, *předl.*, *spoj.*, *čisl.*, *citosl.*;
 - původ (ve špičatých závorkách; menší velikostí písma), např. *<angl.>*, *<fr.>*, *<angl.>*, *<lat.>*, *<prov. adié*, *adiéu* *<fr.>*.

U monosémního hesla a u polysémního hesla, platí-li tyto údaje pro všechny významy: - obor/oblast užití (menší velikostí písma), např. *biol.*, *lingv.*, *hud.*, *chem.*, *zool.*, *stov.*, *bakteriofág* *biol.*;

- stylistická charakteristika (menší velikostí písma), např. *kolokv.*, *kolokv. Δ*, *kníž.*, *odh.*, *bás.*; *expr.*, *hanl.*, *zhrub.*, *vulg.*; *region.*, *dialekt.*; *arch.*, *histor.*, *řidě.*, *srov.*, *díplomka* *kolokv. Δ*.

2) **Významový odstavec:**

- číslo významu (arabskou číslicí; tučně), např. **1.**, **2.**;
- podheslí (barevně, tučně), často s upřesňujícími komentáři a/nebo morfologickými aj. údaji, např. *borůvka 2. zprav. mn. borůvky*;
- tvaroslovná charakteristika (údaje o tvarech menší velikostí písma, tvary běžnou velikostí písma), např. *akutní 2.* (2. st. -nější); *beránek 4.* (2. j. i -nku, 4. j. i -nek, 1. mn. i -nky)⁵⁴;
- valence (v kulatých závorkách; menší velikostí písma), např. *bařat 4.* (kdo || na koho: -) ⁵⁵;
- obor/oblast užití (menší velikostí písma), např. *deklínace 1.*, *lingv. 2.*, *astron.*;

51 Uváděné schéma je maximální a zahrnuje všechny položky heslové statí. V konkrétních heslech se zpravidla realizuje jen jeho část.

52 Údaje ze záhlaví se uvádějí i v jednotlivém významovém odstavci, pokud se od údajů v záhlaví pro daný význam odlišují.

53 U substantiv a některých číslovek se před závorkou jako opěrný uvádí tvar 2. j., u substantiv užívaných zpravidla nebo pouze v množném čísle je to tvar 2. mn.

54 Ve významu *bař* obléček.

55 Ve významu *šičkat*.

- stylistická charakteristika (menší velikostí písma), např. *bastard 1.*, *zhrub.*;
- předvýklad (v kulatých závorkách; menší velikostí písma), např. *bařat 4.* (*zprav.*, *opsu*);
- výklad významu, např. *buk 1.* listnatý strom s hladkou bělošedou kůrou, přímým kmenem, lesklými vejčnými listy a plody bukvicemi;
- synonyma (po zkratce *syn.*), např. *adié*, *adiéu* (...); *syn. sbohem*;
- antonyma (po zkratce *op.*), např. *cyklický (...)*, *op. acyklický*;
- exemplifikace (kurzívou)⁵⁶, např. *borůvka 2.* (...): *sbírat borůvky: chodit na borůvky; zvalé, sušené borůvky: děti měly pusu fialovou od borůvek; po českání borůvek hrěbe-nem zůstávají na některých místech vyřhané keřky*;
- exemplifikace může v závěru obsahovat graficky vyčleněnou zónu (znakem □) pro vykládaná sousloví⁵⁷ a vykládaná víceslovná syntémantika a citoslovce⁵⁸ (lemmata jsou psána barevně, netučně, kurzívou), např. v hesle *borůvka ž. I.* (...): *porosty borůvek: borůvky rostou na kyselých půdách □ kaulidská borůvka středně vysoký ovocný keř s modrými plody bobulemi, pocházející ze Severní Ameriky, bot. brusnice chocholičnatá Vaccinium corymbosum; v hesle ba III, ba ba citosl. kníž (...): ba, to je pravda: ba ba, už je to tak; „Kalamita, co?“ navázal jsem hovor – „Ba,“ přitakal, □ ba pravda citosl. výraz přitakání, potvrzení obsahu předešlého výpovědi: Už jste mě poznali? Ba pravda. Jsem vaše pohádková babička. [Maminka 2005]: (...);*
- poznámka (menší velikostí písma), např. *alzheimer* Podle německého lékaře A. Alzheimer.

3) **Víceslovná hesla** uváděná po všech významových odstavcích⁵⁹ se seskupují podle strukturního typu víceslovných lexikálních jednotek do tří zón v následujícím pořadí:

- vykládaná sousloví (za znakem □; lemmata barevně, netučně, kurzívou), např. v hesle *akrobacie (...)* □ *letecká akrobacie sport. sportovní disciplína, při níž pilot provádí s letadlem předem stanovené obraty*;

- vykládaná syntémantika a citoslovce (za znakem □; lemmata barevně, netučně, kurzívou), např. v hesle *bez II.* *beze předl.* (...) □ *bez ohledu na předl.* výraz se 4. p. vyjadřuje, že se nedá na určitý stav, okolnost, na nečí názor; *syn. nehleď na: trénuje každý den bez ohledu na počasí; ... chci provádit „revoluční seshora“, tj. bez ohledu na méně obyvatelstva... [I.N 1998]; Každý člověk má právo na svou důstojnost bez ohledu na věk a pohlaví, barvu pleti, náboženství a národnost. [I.N 1992];*
- frazémy⁶⁰ (za znakem ○; lemmata barevně, netučně, kurzívou), např. v hesle *bačkora I (...)* ○ *stál za (starou) bačkoru* *kolokv. expr. nemít žádnou hodnotu, být nekvalitní, špatný; film stál za starou bačkoru; počastí dneska stojí za bačkoru*.

56 Důvody a komentáře užití v exemplifikaci jsou psány stojatě, menší velikostí písma; zdroj u citátového dokladu je uváděn v hranatých závorkách, menší velikostí písma, stojatě.

57 Obecná struktura hesla – sousloví zahrnuje: lemma (včetně variant), stylistickou charakteristiku, oborovou charakteristiku, výklad významu, synonyma, antonyma, ve výjimečných případech exemplifikaci. Významové odstavce polysémního hesla se číslují.

58 Obecná struktura hesla – víceslovného syntémantika a citoslovce zahrnuje: lemma (včetně variant), slovnědruhovou charakteristiku, stylistickou charakteristiku, výklad významu, synonyma, antonyma, exemplifikaci. Významové odstavce polysémního hesla se číslují.

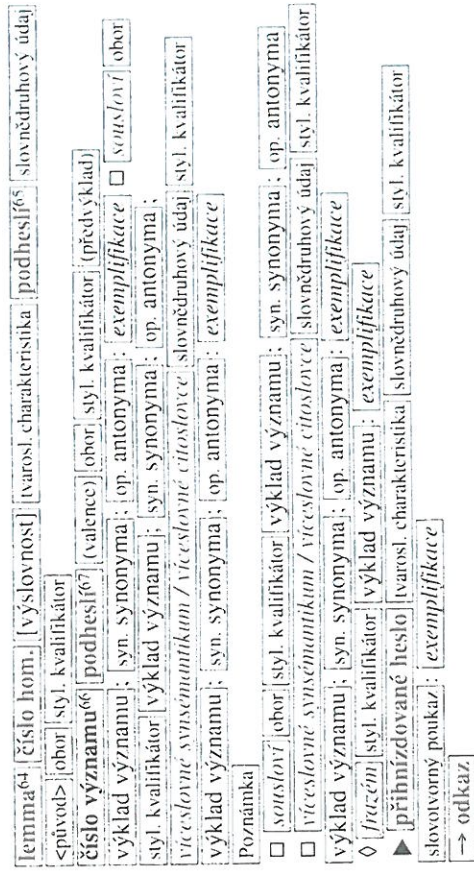
59 K zásadám, kdy se vykládají víceslovné lexikální jednotky uvádějí v exemplifikaci příslušného významu a kdy na konci heslové statí (po všech významech), viz 19.1.

60 Obecná struktura hesla – frazému zahrnuje: lemma (včetně variant), stylistickou charakteristiku, výklad významu, exemplifikaci. Významové odstavce polysémního hesla se číslují.

4) **Přihnízďovaná hesla**⁶¹ jsou označena grafickým znakem ►. Oproti zpracování základového slova se přihnízďovaná hesla vyznačují jednodušším zpracováním: neuvádějí se informace shodné s heslem základového slova, výklad je podáván prostřednictvím slovo- tvorného poukazu, např. u hesla badatelka je přihnízďováno ► badatelka -lky (2. mn. -lek) ž. přečtyl: *literární badatelka; badatelka v oboru tropických nemocí; mezinárodně uznávaná badatelka o slovanském středověku*.

5) **Odkazy**⁶² (se znakem →) na jiná. (sémanticky, gramaticky) souvztažná hesla jsou uváděny v závěru heslové statí, např. v hesle auto je uveden odkaz *zdroh* → *autičko*.

Obecné (zjednodušené) schéma heslové statí⁶³:

3.2 ASSČ bude publikován jak elektronicky (ve webovém rozhraní), tak v tištěné (knižní) podobě. Proto je připravena dvojitá podoba heslových statí při dodržení obsahové shody mezi elektronickým a tištěným výstupem.

Tištěnému výstupu odpovídá konciznější, tradičně graficky zhuštěná podoba heslové statí. Pro webové rozhraní⁶⁸ je text heslové statí více rozčleněn, jsou využívány možnosti

61 K lexikografické technice hnízďování viz 2.1.5, ke zpracování přihnízďovaných hesel podle strukturálních typů viz 19.3, 19.4, 13.5.

62 K uvádění odkazů v heslové statí viz kap. 18.

63 U sousloví, vícelslovných svysémantik a citoslovcí, frázemů a přihnízďovaných hesel není ve schématu zachycena polysémní struktura.

64 V případě variantního lemmatu je v záhlaví více reprezentativních podob (variant). U každé varianty se uvádějí údaje, které se k ní vztahují: informace, které jsou shodné pro obě/vešchny varianty, se sdružují. Uj. uvádějí se jen jednou.

65 Před podheslím nebo za ním se uvádějí upřesňující komentáře, morfologické aj. údaje.

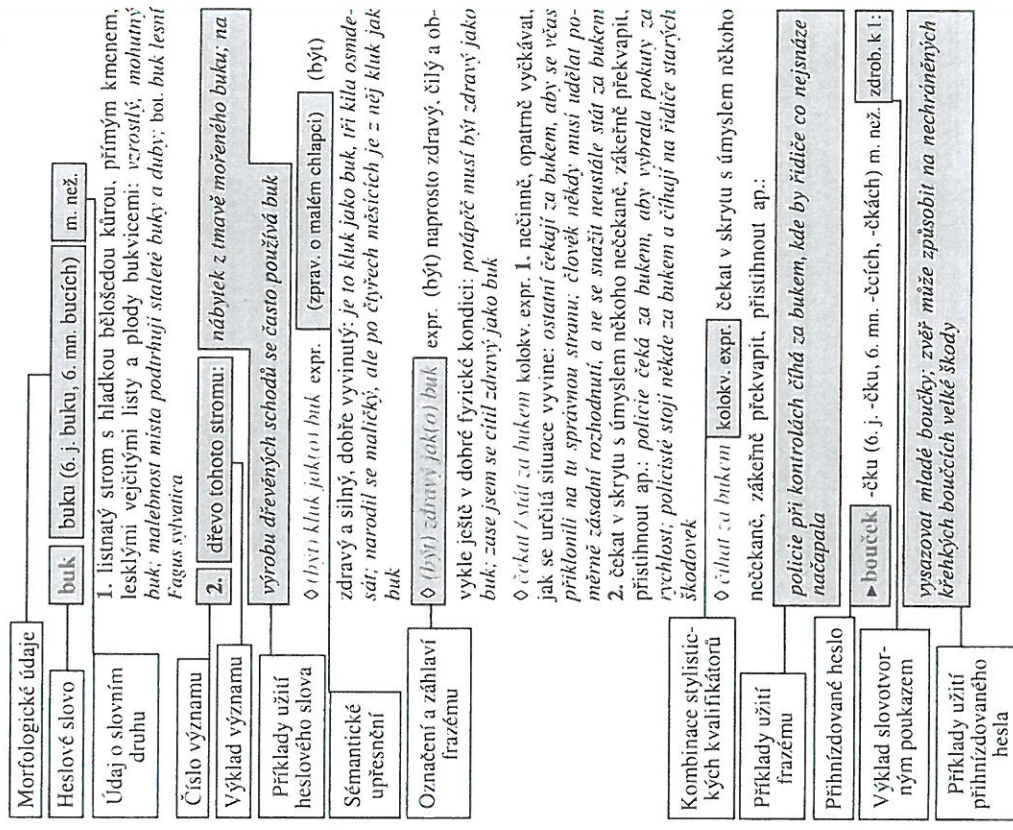
66 U. jednovýznamového hesla se číslo významu neuvádí.

67 Před podheslím nebo za ním se uvádějí upřesňující komentáře, morfologické aj. údaje.

68 Webovému rozhraní je uzpůsobena i makrostruktura elektronického slovníku. Na obrazovce se v levém sloupci zobrazuje heslář nebo heslová slova odpovídající zadanému dotazu, v pravé části se zobrazují

hypertextového propojení jak v rámci textu slovníku, tak i mimo něj (např. s digitalizovanými akademickými slovníky). Uživatel elektronické verze ASSČ bude mít k dispozici obě podoby, neboť součástí webového rozhraní je i možnost vygenerování „tištěné“ podoby hesel.

Ukázka hesla pro tištěnou podobu slovníku (s označením jednotlivých informací):

Jednotlivá hesla. – Elektronická podoba slovníku se od tištěného slovníku odlišuje i v makrostrukturaře v širším slova smyslu: součástí webového rozhraní je vedle vlastního slovníku a deprovozných textů i jednoduše a pokročile vyhledávání.

Ukázka hesla pro elektronickou podobu slovníku (s označením jednotlivých informací):

